

արդի աշխարհաբարին և կատարելագործելու համար զայն աստիճանաբար:

*
* *

Աշխարհաբար հայերէն հին գրողներէն մին է նաեւ Տիրացու Միքայէլ, որ բնիկ պարսպի էր: «Ծնած է 1760ին ժամա-
« նակները և իսթանպուլ գաղթելով իրեն
« բնակավայր կ'ընտրէ «Պալատ» ու կը
« հաստատուի թաղին դուռը «Տէյրմէն-
« ճի» կամ լաւ եւս հացագործ Համբար-
« ձումին փուռն և ջաղացքը, ուր անցուցած
« է պանդխտութեան զրեթէ բոլոր տա-
« ըրներն:

« Սակայն Տիրացու Միքայէլին մշտն-
« ջենական կայանը՝ ջաղացքը չէր, զրեթէ
« հանապազօրեայ ժամադրավայրն էր Ս.
« Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյ բակը, ուր կը
« դիմէր ընդ այգն այգուն և երեկոյին ի
« ձայն կոչնակի, իսկ ցերեկները ընդհան-
« րապէս ճաշի կը հրաւիրուէր լուսահոգի
« Հինքեարպէյէնտեան խանէտան քահա-
« նայէն, որուն սիրականն էր: Հին Պա-
« լատիներէն ո՞վ չի գիտեր, ո՞վ չի սիրեր
« Տիրացու Միքայէլը, որ իւր ճաղատ
« գլուխը «չալմա» կը կապէր. հագուստին
« վրայէն երկայն ապա մը կը հագնէր որ
« բնաւ հիննալիք չ'ունէր և մշտանորոգ
« գոսթիւն էր. բայց և այնպէս՝ սոյն ան-
« պաճոյճ հանդերձով իսկ ամենուն հա-
« մակրանքն և սէրն առ ինքն ձգած էր
« Տիրացուն:

« Կերած հացին դրամ չէր տար Մի-
« քայէլ. Համբարձումին փուռէն ձրիա-
« բար կը տրուէր իրեն: Բազմին հենգ-
« նութեանը մատնուած մարդ մ'էր որ
« տեսակ մը փիլիսոփայութիւն կը ծախէր:

« Առանց տառասխալի սքանչելի մար-
« գրիտի պէս գիր կը գրէր: Օրերուն մեծ
« մասը կը գոհէր՝ վարդապետաց համար
« Քարոզգիրք ընդօրինակելով և Քահա-
« նայից գրերը պատրաստելով:

« Ասոնցմէ զատ, տարին երկու հարիւր
« գուրուշէն աւելի գումար մ'ալ բարե-
« պաշտ անձանց առատաձեռնութիւնէն կը
« շահէր, ամէն առաւօտ և երեկոյ Պա-

« լատու Ս. Հրեշտակապետաց եղեղեցւոյ
« դուռը կենալով, առանց ձեռք բանալու:
« Պալատու եկեղեցւոյ նորոգութեան
« տարին, (1835), Տիրացու Միքայէլ 75
« տարեկան էր: Սոյն եկեղեցւոյ շինու-
« թեան համար կիր կրած, կռնակովը բար
« շալկած և դողդոջուն ձեռքերով խօրա-
« սան ծեծած է (Շար Հայ Կենսագրութեանց
« Պրակ Բ. Արբահամ Յ. Այվազեան Կ.
« Պոլիս 1893):

Պատրացի Տիրացու Միքայէլին կենսա-
գրութենէն այսչափ մը ընդօրինակելէ յե-
տոյ՝ ստորեւ կու տանք իր աշխարհա-
բար գրած երգիծական ոտանաւորներէն
նմոյշ մը:

Հիւրընկալութիւն

1. Ոտանաւորս փոքր մի ջանիւ,
աշխարհաբար գրեմ բանիւ:
Միտքն պարզ է ոչ խոր, բարակ.
Կու հասկնան առ հասարակ:
2. Ազնիւ եղբարք ականջ դրեք.
Բանս որ կարդաք մի մեղադրէք:
Գիտեմ ըսէք պիտոր պօշ է.
Լաքին տեղտեղ ունի քէօշէ:
3. Գանգատ ունիմ երեք բանէ.
տուն տուն գրեմ՝ խանէ խանէ:
Գլխուս եկած փորձանքն խազէն¹:
հնար չթողուց գրեմ թազէն:
4. Նախ բիրէն պատմեմ պիտի.
երկրորդն ապա թախթապիթին,
Եւ երրորդն՝ յայտնի նաչար²
Սիվրի սինէկըն ամենաչար:
5. Որ մէկ գիշեր մինչեւ ի լոյս,
Թէ ի՞նչ բերին իմին գըլխուս:
Յատուկ յատուկ ընեմ թարիֆ,
լըսողքն չ'ըսեն մեզի հէրիֆ:
6. Միայն խնդրեմ ի ձեռք ներում.
շնորհել անպէտ գրութեանս մերում:
Երբեմն երբեմն գործքիս համար,
մըտնէ խորհուրդ մըտքիս տամար³:
7. Ի Պալատուն առ իւսկիւտար,
եկեալ եմ աստ առնուլ դադար:
Ասոր և անոր գրեմ բաներ.
Փեսան պօշ է առանց աներ:

8. Բարեկամներս Աստուած պահէ,
ազատ մեղաց, կերպ կերպ ցաւէ:
Են բարեսիրտ և հիւրասէր.
որոնց մէկն ինձ շատ ցոյց սէր:
9. Տուն հրաւիրեց մեղաւորիս,
հոգուով մարմնով մեղաւորիս.
Որ գնացի և պատուեցայ.
կերի, արբի և գոհացայ:
10. Քնանալ պէտք էր եղել գիշեր.
ըսի, Աստուած մեղքս մի՛ յիշեր:
Մըտածեցի ես ինքզիրեն.
որ չը նեղէր զիս չար բիրէն:
11. Իլլէ այն չար թախթապիթին,
Որ հոտն գարէ է մարդուս քընթին:
Սիվրիսինէկն բիւ է շատուց.
ձեւ լէյլէկի երկայն կըտուց:
12. Ասոնցմէ իբր լիցիմ ազատ.
ըրին ինձի իքրամ իզատ: (իզգէթ)⁴:
Եթախ բացին հոն բարձր սուֆան⁵.
երբ պառկեցայ եղել թուֆան⁶:
13. Մէյ մ'ալ հայիմ մարմինս բոլոր,
պաշայեց կեռալ, եղէ մոլոր:
Մեր թշնամին չարըն շէյթան.
ասոնց համար բացաւ մէյտան:
14. Սուֆան թէմիզ՝ և իւր թաւան⁷,
իմ քէօր բազդէս կըտրաւ հաւան⁸:
Թախթապիթիք, բիրէք յարեան.
Խիտ ծարաւիք իմոյ արեան:
15. Սիվրիսինէկն ասոնց ընկեր.
Խօրթումը սըրած դէպ ինձ տընկեր:
Ես պառկած էի դէպի հարաւ.
Խածնէին իմ ամէն թարաֆ:
16. Չորս կողմը ինձ պըտըտցուցին.
հիւսիս կողմալ ինձ ցըցուցին:
Ես կերած էի բրինձ, լաբան.
Ամէն դիաց վըրաս թափան:
17. Ես չը կերած քիրազ, չիլէկ,
արունեցին ձեռքիս պիլէկ:
Մէկն ալ խածնէ թելիս տամար.
պէնպէս եղել ինձի համար:
18. Ձեռքս առի հին էլիպազէն.
ըսի Աստուած տայ ձեր խազէն:
Որ ձեռքս պահա եռք կը բերէ.
դըժոխքի հուրըն զձեզ այրէ:

19. Երեք ամիս բոլոր գարուն,
դուք կը խըմէք մերին արուն:
Շատ կու նեղէք զմեզ ամառն.
սաղայէլ ձեզ զարնէ շամառն⁹:
20. Յունիս, յուլիս և օգոստոս.
ձեզ անիծէ Սուրբըն Յուստոս:
Աջ ականջիս դըրսի դըռնէն,
սիվրիսինէկն չալէր գուռնէն:
21. Տըզ, վըզ, տըզ վըզ, հանէր ձայնիկ.
Թիւրլիւ, Թիւրլիւ որպէս պօյնիկ¹⁰.
Ո՛վ պիղծ բիրէ, գոյնըդ սեւ ըէնկ,
ոչ Հայն գիտես և ոչ Քրէնկ:
22. Թէ մեծամեծք և թէ պըզտիկ.
խածնես, զամէնքն, չար լիզտիկ:
Պասմա ըրիր հագած շապիկն.
քեզ անիծեն զայլ և կապիկն:
23. Մեծ կնիկ ոմն, թօփալ պառաւ,
Թէպէտ ձերին ձեռքէ մեռաւ.
Լաքին գիշերն իր ոճն (էօճ)¹¹ առեց.
մօմին կճատն շուտով վառեց:
24. Ի միասին հետ իւր թոռին.
տուաւ կըրակն ձեր գէշ ուռին:
Դուք անողորմ քան զբարբարոս.
իջնէք դըժոխքն և տարտարոս:
25. Գամ առ քեզի սիվրիսինէկ.
տարմով չըջիս և ոչ միւնէկ:
Ներքեզ վըրան բոլոր աշխուն.
որին խածնես, կընես շաշխուն¹²:
26. Մըժեղ դու վատ բազմոտանի.
գըլխուտ շալման է մօտանի
Պոյնուզ ունիս երկու թարաֆ.
մէկն հիւսիս, մէկալն հարաւ:
27. Չայներ հանես ինչպէս թուռնան¹³.
խածած ատենդ չալիս գուռնան:
Որ ձայնդ հասաւ, Թէվրիզ, Կէնճէ.
ըրին իրենց զիս էյլէնճէ:
28. Ես պոռայի աման, աման.
ան կու չալէր սանթուր, քէման:
Բիրէին մէկն ականջս մտաւ.
դուրս փախչելու տեղ չիզըտաւ:
29. Չարմացայ ես այս ի՞նչ բան էր.
Թըրթըր, Թըրթըր ձայն կու հանէր:
Շապիկս ըրիր կարմիր պախամ.
քեզ նզովէ չըֆթին խախամ:

30. Գըլխուս օրթան չիւնքիւ տազ էր.
Ելաւ այնտեղ, ուրախ վազէր:
Խաճնէր տեղ տեղ անդէն թաքէր.
Երբ փնտռէի փութով փախչէր:

31. Անքուն ելեալ ժամ գընացի.
մեղայ ըսի մեղքս լացի:
Աստուած պահէ անդէն լուէն.
ըզմեզ զամէնքն ի չար դիւէն:

Ինչպէս գրութեան ձեւէն կը տեսնուի,
այս ոտանաւորը իսթանպուլի աշխարհա-
բարին ամբողջապէս չի նմանիր. «կը» ին
տեղ՝ «կու», «թափեցան» ի տեղ՝ «թա-
փան», «կտրեցաւ» ի տեղ՝ «կտրաւ» կը
գործածէ: «Ինքնիրեն» չի գործածեր՝ այլ
«ինքզիրեն», «առաւ» ին տեղ ալ՝ «առեց»
եւայլն: Ասոր հակառակ ունի կարգ մը ժո-
ղովրդական ուրիշ բառեր որոնք այժմ չեն
գործածուիր. զոր օրինակ. «լկատիկ»,
«մօտանի», «կճատ», «աշխուն»:

Տիրացու Միքայէլ մեռած է 1847ի ա-
տենները:

*
* *

Տիրացու Միքայէլէ զատ, շատեր «Պօլ-
սէվար» աշխարհաբարով գրութիւններ
ձգած են: Ասոնցմէ ոմանց անունները ծա-
նօթ են, ոմանցն ալ՝ ոչ:

Ունեանօթներէն մէկուն մի ոտանաւորը—
որ գրուած է իսթանպուլի մէջ 1841ին—
հոս կը զետեղենք ատաղձ հայթայթելու
համար նորանոր պրպտումներու:

Ա. — ՏԻԻՇԿԻԻՆ

Անկեալ. օր տեսած եւ աղքատացած մարդ

1. Գիտէք դուք ինծի. ի՞նչ էի առաջ:
Խօսքս չ'էր գալէր ամէնէն առաջ:
Երբ ձախորդութիւն եկաւ ինձ յանկարծ.
Գընա կորսուէ, ա՛ն ճանրմ, ըսին բացէ բաց:
2. Երբ ինծի հետ էր արծաթ և ոսկին,
Սողմոն էի ուր որ կանչէին:
Երբ գնաց իզմէն, գիտէք ի՞նչ եղայ.
Փախչող խենթերէն՝ թիմարխանային¹⁴:
3. Երբ նուֆուսի տէր, հոն՝ ամէնուն տէր.
Երբ խայմիլ¹⁵ եղայ, ծառայս ինծի տէր,

վախ այս աշխարհին, խաբեբայ փառքին
քի՛ նասըլ ըրաւ զիս թէքէր¹⁶, մէքէր.

4. Շատ սատրազամի սարբաֆն էի ես
կրնամ ըսել, մէկը չ'եղաւ ինծի պէս:
Մէկը ազլ¹⁷ ըլլաւ, նոր եկողն իմս էր.
Վէ այս խօսքերուս դու ալ վկայ ես:
5. Երբ ժամ կերթայի, վեր կը նստէի.
Եկաւ կըսէին Ամիրան տէյի:
Լաքին կէնէ հոն քիչ բանի համար.
«Շունու ալ» տէյի տուին զապիթի:
6. Հապա՛ բերանիս ընենք քաղցրախօս,
մերը չի գիտնաւք, մնան պիտի հոս:
Ունիս նէ տախի, գիտցիր քի չ'ունիս.
Վէ ասանկ կըսէ քեզ «Աղայ Պօղոս»¹⁸:
7. Հալէա ինծի պէս մէկ քանին տահա,
հալէրնին մաղտուր¹⁹ երեսի վրայ:
Ասկէ նայէ որ գէ՛շ ըսել չտաս.
Այսօր անոր է վաղը քեզ կ'ըլլայ:

Բ.

Հետեւեալ ոտանաւոր խրատականը կ'ըն-
դորինակենք կարապետ վարժապետ Ստե-
փանեանի ձեռագիր մէկ տետրակէն, որ
կարգ մը հետաքրքրական գրութիւններ կը
պարունակէ: Կարապետ վարժապետ հըռ-
չակաւոր նասիպ վարժապետ թասվիրճի-
եանին աշակերտն էր:

1. Ա՛ն ասկից ետեւ այլ օրինակ մի.
սըրա գիր գրել ջանասցես բարի:
Այլ եթէ խառնակ վէ եախօտ բնթի
ասլա գրիդ մէջ չը տեսնամ պիտի:
2. Ճահտ²⁰ ըրէ խայէթ, դարձուր աղէկի.
այն քու ուղղունսուզ²¹ գիրերըդ պագի:
Ո՛չ այնչափ խոշոր, ո՛չ ճըղըզ լինի.
այլ մէկ սոյ տիւզկիւն, գեղեցիկ շարվի:
3. Նաեւ հաստ բարակ միում յերեսի.
խառմախառըլը²³ չը գըրէս պիտի:
Մինչեւ իրինկուն ձեռքէդ վար չընկնի.
Տես որ չորս երես՝ պակաս չը լինի:
4. Լաքին խրատիս ականջ չը դրվի.
քու քէյֆիդ²⁴ կէօրէ գործըդ անհամի,
ծեծին փէք լաւը հագըր է քեզի.
իշթէ՛ գուրցեցի՝ քէյֆինէ դայրի:

Գ. — ՆԱՄԱԿԻ ՕՐԻՆԱԿ ՄԸ

Գերապանձ մտերիմը իմ ընտրեալ

Շատ ջանացի գալ հրամանուցնող տեսու-
թեան՝ լաքին մէկ թիւրլիւ խօլայը չը գըտայ,
չիւն մասլահաթնուս իխթիզան²⁵ ասլա միւսա-
հատէ չ'ունի²⁶: Այս վէջնով ըրեմ կընեմ, որ-
քան զահմէթ իսէ՛ երկու օրիս մէջը, մեզ տես-
նալով միւրվէթ ընէք²⁷. Գէրէ հարկաւոր խօսե-
լիք ունիմ: Ո՛ղջ լեր Տէրամբ ի սէր:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԸՍՏԵԲԱՆԵԱՆ

1. Գ. — ՀԻՆ ՊՕԼՍԵՑԻՈՑ

Ընկերակցութեան պայմանագիրի եւ սէ-
նէտներու (պարտամուրհակներու) օրինակ-
ներ:

Պատճառ գրոյս այս է

Որ ես Սիմաւոնի որդի Խազէզ Մելիտոն, Տի-
րացու Աբրահամին հետ օրթախ եղայ: հազար
(1000) դր. ես դրի սէրմայէ: Հազար երեք հա-
րիւր դր. (1300) Տիրացու Աբրահամ. որ խա-
նութիւն կէտիկն ալ իմ է: Այս խավովը որ եթէ
հասնիմք աստուծով ի տարեգլուխն և հիսապ
ընենք, աստուած ինչ տըված որ լինի, կէսն իմ
լինի՝ կէսն իր. ու թէ՛ աստուած չ'ընէ, զարար
ալ ընենքնէ, նոյնպէս կէսն ես քաշեմ, կէսն՝ նա:
Ու թէ ռ՛վ գիտէ՛ զատվելու որ լինիմք, թէ՛ ընգակ,
թէ՛ ըստակ թէ՛ պարտք, թէ՛ վէրէսիյէ, երկուքիս
հաւասար լինի. և այս պայմանիս վերայ տըվի
զայս իմ ձեռագիրս ի ձեռս նորա, որ ի դիպուշ
ժամու հաստատեսցէ զպայմանս և բաւէ:

Գրեցաւ օրթախութեան թէմէսիւկս ի թուին
հայոց ում (1752) մայիսի Տասն:

2. (Անդորրագիր) Պատճառ գրոյս այս է

Որ ես Գրիգորի որդի ոսկերիչ մահտեսի Պե-
տրոս որ տուէր էի ոսկերիչ մահտեսի Յունանի
հինգ հարիւր (500) դր. փոխ 201 օր վատէով,
առի ի նմանէ գիմ ստակս պի զուտուր և վճար-
վեցայ և գիմմէթ իպրա ըրի որ այլ մէկ ստակ
մէկ փող առնելիք չունիմ ի նմա. և ետու զայս
իմ ձեռագիրս նմա ի թուին հայոց ում, (1753)
Նոյեմբերի ութն. որ ի պիտոյ ժամանակի վկա-
յեսցէ զայս և բաւ է:

3. 4000 Անկակ չորս հզր. դրու է:

Պատճառ գրոյս իմոյ այս է՝ որ ես ըստորա-
գրեալս պարտիմ ի մեծ նոր խանն եղեալ յար-
գելի Սինեօր Ալէքսիյին պախըրի գին օլարախ

մինակ չորս հզր. դր. որոյ կէսն է երկու հզր.
դր.: Աստուծով որ ժամանակ ուզէնէ առանց
այլեւայլ բանից տամ և զայս տուեալ ձեռագիր
իմ հետս առնում բաւ է:

ՊԵՏԵՑԻ ՏԵՑԻՆ

սահիպի ընդամեն Սեպուհ

(1830ական թուականներուն գրուած պարտամուրհակ)

4. 500 Անկակ հինգ հարիւր դր. է:

Զօրութիւն գրոյս իմոյ այս է որ ես ստորա-
գրեալս՝ պարտիմ ի Նոր Խանն եղեալ սարաֆ
Գրիգոր Աղային մինակ հինգ հարիւր դր. որոյ կէսն
է երկու հարիւր յիսուն դր.: Աստուծով ինսուն
և մէկ օր վատէյին առանց այլ և այլ բանից
տամ և զայս տուեալ ձեռագիրս իմ յետս առնում.
տեսողաց և լըսողաց հաճոյ թուեսցէ. բաւ է:

Ես պարտաւոր

(1846ին գրուած)

ՍՍԿԵՐԻՉ ԿԱՐԱՊԵՏ

Մենք առ այժմ քանի մը նմոյշներ կը
հրատարակենք: Աւելի ձեռնհասներու կը
թողունք, պրպտել, գտնել և հրատարա-
կել ուրիշ անտիպ գրութիւններ որոնք
աղերս ունին արեւմտահայ աշխարհաբարի
ուսումնասիրութեան հետ: Այսպէսով է որ
կարելի պիտի ըլլայ զրել ապագային մա-
նաւանդ մեր «Պօլսէվար» աշխարհաբարի
լիակատար մէկ պատմութիւնը:

Գ. ՀԱՍՏԵՐ

ԲԱՌԵՐ

1. Խազէ, Խազա, զազա = արկած: — 2. Նաչար =
յակամայս: — 3. տամար = երակ: — 4. իզատ,
իզգէթ = պատիւ: — 5. Սուֆա = Նախաստեհակ: —
6. Թուֆան = Զրհեղեղ: — 7. Թաւան = ձեղուն: —
8. հասան = սանդ: — 9. շամառ = ապտակ: — 10.
պօյնիկ = Տիկ հովուական: — 11. ոճն, (էօճ) = ոխ:
— 12. շաշխուն, շաշգըն = ապուշ: — 13. Թունա
= կունկ: — 14. Թիմարհանէ = յիմարանց: — 15.
խայմիշ եղայ = սահեցայ, հարստութիւնս կորսնցուցի:
— 16. Թէքէր մէքէր = Թաւաղուր: — 17. ազլ ըլ-
լար = պաշտօնանկ ըլլար: — 18. Աղայ Պօղոս =
մեծահարուստ Ամիրայ որ ամբողջ հարստութիւնը կոր-
սընցուց: — 19. մաղտուր = անիրաւուած: — 20. ճահտ
ըրէ = ջանաւ: — 21. ուղղունսուզ = անյարմար: —
22. ճըղըզ կամ ճըլըզ = պզտիկ, բարակ: — 23.
խառմախառըլը = խառնիխառն: — 24. քէյֆիդ կէօ-
րէ = հոս՝ քմահաճոյքիդ համեմատ: — 25. մասլա-
հաթնուս իխթիզան (իզթիզան) = գործերուս պահանջ-
ըր: — 26. միւսահատէ (միւսահատէ) = չ'ունի = միջոց
չի՛ տար: — 27. միւրվէթ ըրէք = բարեացակամութիւն
ցոյց տուէք: